
CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA MANUALELOR DE ISTORIA LITERATURII ROMÎNE PENTRU ÎNVĂȚĂMÎNTUL MEDIU¹

DE

I. POPESCU

În procesul de învățămînt, manualele școlare au o însemnătate deosebită. Ele sînt instrumente de muncă de primă necesitate pentru elevi și o călăuză sigură pentru profesori în organizarea lecțiilor. În general, ele mijlocesc transmiterea sistematică a cunoștințelor necesare instruirii elevilor. Urmărindu-se un țel imediat, formarea noilor generații, cunoștințele trebuie să fie dozate și grupate în manuale potrivit cu puterea de înțelegere și asimilare a elevilor la vîrsta respectivă. În același timp, se impune prezentarea lor într-o formă cît mai aleasă și mai accesibilă acestora.

Dacă se recomandă respectarea acestor criterii la întocmirea oricărui manual, cu atît mai mult se cere o grijă și o atenție deosebită din partea acelor care redactează manualele de istoria literaturii romîne. Aceste manuale trebuie să fie modele de limbă și de claritate în expunere, deoarece nu urmăresc numai interpretarea fenomenului literar într-o epocă dată, ci și deprinderea elevilor cu o exprimare clară, logică, încheșată, cu o limbă aleasă, frumoasă și expresivă. Manualele școlare, mai ales cele destinate învățămîntului mediu, au constituit în ultimii ani o preocupare de seamă a Ministerului Învățămîntului.

După mai mulți ani, în care majoritatea elevilor din școlile medii au învățat numai după notițele luate la orele de curs, iar cadrele didactice n-au avut alt ghid decît programa analitică, astăzi avem nu numai culegerile de texte necesare tuturor claselor, ci și manualele de istoria literaturii romîne pentru clasele a VIII-a și a IX-a ale școlilor medii de zece ani.

Culegerile de texte, care cuprind un număr mare de fragmente din scrierile prevăzuți în programa analitică, dau posibilitate elevilor să studieze mai

¹ Istoria literaturii romîne, cl. VIII-a. Ed. de stat didactică și pedagogică, 1953, p. 2.

ușor operele a căror analiză o fac în orele de curs și să se documenteze mai bine asupra acelor care sînt caracterizate de profesori în clasă, dar pe care elevii sînt îndrumați să le citească acasă.

Manualele de istoria literaturii romîne vădesc o documentare bogată și o prezentare amănunțită a problemelor. Ele pot constitui pentru profesori un ajutor foarte prețios în alcătuirea lecțiilor. Colectivele de redactare au urmărit ca problemele să nu fie prezentate dogmatic, ci să fie întemeiate pe mărturiile contemporanilor sau pe fragmente din operele scriitorilor respectivi.

Dacă elevii clasei a X-a sînt nevoiți să facă față acelorași greutăți, iar cadrele didactice să se ghideze în mare măsură tot după programa analitică, elevii claselor a VIII-a și a IX-a au o călăuză sigură și folositoare în manualele de istoria literaturii romîne redactate de Institutul de istorie literară și folclor și editate de Ministerul Învățămîntului.

Dînd la iveală, în anul 1953, manualul de clasa a VIII-a, Institutul de istorie literară și folclor al Academiei R.P.R. arăta, într-o scurtă notă introductivă, că acest volum « constituie un modest început dintr-o lucrare mai largă » și preciza că această primă realizare a unui colectiv competent « nu se va putea îmbunătăți decît prin sprijinul activ al corpului didactic și al cititorilor, sub forma criticii constructive »¹.

Deși s-a scurs mai bine de un an de la apariția manualului de clasa a VIII-a și, între timp, a apărut și cel de clasa a IX-a, cadrele didactice s-au abținut de la orice fel de critică a celor două manuale. — Cauza? Este greu de precizat. Se pare că profesorii care predau în învățămîntul mediu au așteptat să folosească mai întii noile manuale un timp și apoi să le discute pe baza constatărilor făcute.

Dacă aceasta este cauza, fără îndoială că acum ar fi timpul să dea sprijinul lor atît Institutului de istorie literară și folclor, cît și Ministerului Învățămîntului, care se preocupă încă de problema manualelor.

În forma în care se prezintă, cele două manuale pot fi considerate ca un izbutit tratat de istoria literaturii romîne destinat profesorilor, studenților și chiar marelui public dornic de a se informa asupra literaturii noastre de la apariția primelor scrieri în limba romîna pînă la începutul secolului al XX-lea. Ele precizează unele date care erau discutate în legătură cu viața și opera unora dintre scriitorii noștri, analizează scrierile cele mai reprezentative în lumina condițiilor economice, sociale și politice ale epocii respective și explică limitele ideologice ale multora dintre scriitorii noștri mari. Atît viața, cît și opera scriitorilor sînt prezentate pe baza unui bogat material documentar. Citatele folosite destul de des întăresc afirmațiile făcute de autorii manualelor.

Materialul este grupat pe perioade determinate, corespunzătoare transformărilor economice, politice și sociale. Lămuririle istorice date asupra fiecărei epoci

¹ Observațiile făcute în acest articol se referă la edițiile din 1953 și 1954.

uşurează înţelegerea ideilor şi frământărilor fiecărui scriitor sau ale unui grup de scriitori animaţi de aceleaşi ţeluri.

Fără să facă economie de spaţiu, colectivele de redactare au dat, la capitolele respective, portretele scriitorilor, reproduceri de pe manuscrisele acestora, de pe copertele interioare ale unor ediţii, frontispiciile unor reviste sau ziare, tablouri ale marilor pictori, evocînd evenimente însemnate din istorie strîns legate de capitolele dezvoltate în manuale.

Aşa cum se prezintă astăzi, cele două manuale ar putea fi considerate ca primele două volume ale unui tratat de istoria literaturii romîne, destinat unui cerc de cititori mult mai larg decît cadrul restrîns al şcolilor medii, dar mai puţin nişte manuale şcolare destinate în special elevilor.

Orice manual şcolar are scopul de a lărgi sfera cunoştinţelor elevilor într-o anumită perioadă a dezvoltării lor, dîndu-le cunoştinţele necesare vârstei respective, în raport direct cu ceea ce cunosc din anii precedenţi. Dozarea cunoştinţelor de la o vîrstă a şcolarilor la alta, de la o treaptă a învăţămîntului la următoarea se face în funcţie de dezvoltarea intelectuală a elevilor şi de posibilităţile lor de înţelegere şi de asimilare. Dacă manualele destinate învăţămîntului mediu nu aduc nimic nou faţă de cele folosite în învăţămîntul elementar, elevii nu le acordă nici un interes şi, cu timpul, nici obiectului respectiv. La vîrsta aceasta, elevii sînt dornici de a cunoaşte cît mai mult. Setea de informare ia locul curiozităţii naive şi nesatisfăcute a anilor precedenţi. Cînd profesorul sesizează din vreme lipsurile unui astfel de manual şi-l completează prin explicaţii suplimentare, elevii acordă un interes crescînd explicaţiilor date de profesor la orele de curs, îşi iau notiţe amănunţite şi învaţă după ele, neglijiînd manualul sau chiar dispensîndu-se de el.

Nu contestă nimeni importanţa notiţelor luate de elevi după explicaţiile profesorului, dimpotrivă se şi recomandă acestora să noteze ceea ce este mai important din explicaţii, esenţialul lor. Cînd însă elevul ştie că notiţele înlocuiesc manualul, se preocupă în primul rînd să noteze cît mai mult din ceea ce spune profesorul, adesea chiar probleme secundare, fără să poată urmări desfăşurarea logică a lecţiei, să sesizeze şi să reţină esenţialul. Notiţele luate în felul acesta au adesea şi alte neajunsuri: sînt dăunătoare ortografiei şi caligrafiei, sărăcesc, în loc să îmbogăţească, vocabularul elevilor şi duc la memorarea mecanică a lecţiei.

Dacă dimpotrivă, manualul este prea încărcat, prea bogat în amănunte şi mai ales prezentat într-o formă mai greoaie, elevul manifestă o vădită rezistenţă şi se refugiază tot la notiţele luate după explicaţiile profesorului. Şi în cazul acesta, manualul nu-şi atinge decît parţial scopul şi nu este folosit decît de un număr limitat de elevi. De aceea trebuie acordată o atenţie deosebită modului în care se dozează cunoştinţele noi în raport cu cele dobîndite în clasele precedente. Această dozare se face ţinîndu-se seama de vîrsta şi pregătirea elevilor.

În dorinţa lor de a prezenta cît mai complet literatura romînă, colectivele de redactare a manualelor de istoria literaturii romîne pentru clasele a VIII-a

și a IX-a au pierdut adesea din vedere scopul imediat pe care îl urmăreau, cui erau destinate aceste manuale și ce pregătire au acei pentru care erau întocmite. Căutînd să lămurească tot mai multe din problemele pe care le ridică prezentarea fiecărui scriitor, au depășit mult cadrul obișnuit al unui manual destinat învățămîntului mediu. Această constatare este valabilă pentru ambele manuale, dar mai ales pentru cel de clasa a IX-a ¹.

Cercetînd sumar acest manual ne putem da seama că au fost depășite limitele unui manual școlar. Numai manualul de istoria literaturii are 330 de pagini, format mare, la care trebuie să adăugăm cele două volume de culegeri de texte, care însumează 674 de pagini (vol. I 396 și vol. II 278). Întrucît culegerile de texte nu sînt destinate unei simple lecturi, ci studierii unor opere ale marilor noștri scriitori, ele fac parte integrantă din manual. La un loc, manualul de istoria literaturii și cele două volume de culegeri au 1004 pagini. Nimic nu poate justifica un manual de proporțiile acestea pentru niște elevi care nu depășesc vîrsta de 15—16 ani. Trebuie să se țină seama că în școala medie elevii dobîndesc cultură generală, nu se specializează.

Pentru a discuta pe baza unor dovezi concrete este suficient să ne referim la capitolul în care este prezentat M. Eminescu.

Departate de mine gîndul de a diminua cu ceva valoarea operei lui Eminescu sau de a tăgădui necesitatea cunoașterii cît mai amănunțite a vieții marelui nostru poet, dar mi se pare că s-a exagerat rezervîndu-se, într-un manual școlar, 76 de pagini — aproape a patra parte din manual — numai lui M. Eminescu. Elevul este obligat nu numai să parcurgă aceste 76 de pagini, ci să și studieze poeziile respective. Nu știu cîți elevi vor putea repeta totul după acest manual la o lecție de recapitulare sau înainte de examene.

Se pune atunci întrebarea: dau aceste manuale numai ceea ce este necesar elevilor de liceu, sau trec peste această limită și aduc și elemente de care aceștia s-ar putea dispensa?

Dacă dau numai ceea ce este absolut necesar, nu mai încap nici o discuție că sînt prea grele și trebuie studiată posibilitatea reducerii unor capitole sau a restrîngerii lor; dacă însă dau mai mult decît este strict necesar pentru clasele respective, se impune redactarea unor manuale potrivite cu vîrsta, puterea de înțelegere și de asimilare a elevilor, iar actualele manuale să rămîină pentru uzul profesorilor, al studenților sau pentru marele public.

O analiză mai amănunțită atît a manualelor de istoria literaturii, cît și a culegerilor de texte ne duce la concluzia că multe capitole ar putea fi restrînse. Astfel, capitolele în care se fac aprecieri de ansamblu asupra unei perioade, cele referitoare la dezvoltarea științelor, muzicii și artelor plastice ar putea fi reduse simțitor, deoarece acestea se mai discută și în cadrul lecțiilor de istorie.

¹ De altfel, nu numai manualele de clasele a VIII-a și a IX-a depășesc puterea de înțelegere și asimilare a elevilor, ci și cele de clasele a V-a—VII-a.

În manualul de clasa a VIII-a, dezvoltarea artelor în al doilea sfert al secolului al XIX-lea ocupă 4 pagini. Despre pictorii Ioan Negulici¹ și Constantin Rosenthal² manualul tratează mai pe larg decît despre Anton Pann și Vasile Cîrlova³. Nu contestă nimeni rolul important jucat de acești pictori, dar nu trebuie uitat că este vorba de un manual de istoria literaturii romîne. Același lucru s-ar putea spune și despre capitolele referitoare la artele plastice din manualul de clasa a IX-a (p. 10—12; 73—78).

S-ar putea de asemenea renunța la unele amănunte biografice sau bibliografice — de exemplu menționarea titlurilor tuturor comediilor lui Costache Caragiale la capitolul în care se expune viața și activitatea lui I. L. Caragiale⁴ — sau pot fi caracterizate mai sumar unele personaje, mai ales cînd scrierea respectivă se analizează în clasă. Chiar unele scrieri mai puțin însemnate pot fi prezentate mai sumar sau pot fi reduse unele citate din operele care se analizează în clasă sau citatele din alți autori.

Dacă se apreciază că și amănuntele ar putea fi folositoare pentru orientarea mai completă asupra unor probleme, n-ar fi rău să se folosească pentru expunerea acestora altfel de caractere. La o anumită vîrstă, elevii nu reușesc să deosebească amănuntele de esențial; dimpotrivă, ei sacrifică o parte din timpul pregătirii lecțiilor pentru reținerea acestora și trec ușor peste ceea ce ar trebui însușit.

Problema aceasta se pune pentru toți elevii, dar mai ales pentru elevii de la cursurile fără frecvență care se pregătesc fără ajutorul efectiv al profesorului. Întrucît timpul de pregătire al acestora este mult mai limitat, manualele le-ar putea economisi eforturile, dacă ar scoate în evidență ceea ce este esențial și trebuie neapărat reținut, prin tipărirea cu alte caractere decît restul problemelor. De altfel, acest procedeu a fost adoptat de colectivul de redactare a manualului de istorie a R.P.R. și se pare că a dat rezultate satisfăcătoare.

În afară de faptul că actualele manuale sînt prea dezvoltate pentru clasele respective, ele mai ridică și alte probleme.

În învățămîntul elementar și mediu, veriga de bază în transmiterea cunoștințelor este lecția. Profesorul trebuie să dozeze astfel cunoștințele pe care vrea să le transmită elevilor, încît comunicarea lor să nu depășească 20—30 de minute din ora de curs. În limita acestor 20—30 de minute, profesorul trebuie să lămurească un capitol din materia prevăzută în programa de învățămînt a clasei respective. În restul orei, el frămîntă cu elevii atît cunoștințele transmise în ora precedentă, cît și pe cele comunicate în ora respectivă, în așa fel încît să se închege într-un tot unitar.

¹ Istoria literaturii romîne, cl. VIII, p. 95—96.

² Ibidem, p. 96—98.

³ Ibidem, p. 99—101.

⁴ Istoria lit. rom., cl. IX, p. 177.

Procedînd altfel, rezultatele ar fi minime, iar o lecție în care s-ar face numai comunicarea de cunoștințe noi foarte rar și-ar putea atinge scopul.

Predînd atît anul trecut, cît și anul acesta după noile manuale, m-am lovit adesea de mari dificultăți.

Manualele împart capitolele destinate fiecărui scriitor în două părți: I. « Viața și activitatea » și II. « Opera ».

Călăuziți de dorința de a prezenta scrierile strîns legate de momentele importante din viața autorului și de condițiile economice, sociale și politice în care au fost create, autorii manualelor au prezentat, uneori pe scurt, alteori destul de amănunțit, anumite scrieri în cadrul primului capitol, întrerupînd în felul acesta expunerea coerentă a vieții și activității scriitorului respectiv. Astfel, expunînd viața și activitatea lui C. Negruzzi, au introdus un capitol în care tratează despre « Scrisorile » lui și numai după aceea dau celelalte informații asupra ultimilor ani ai vieții scriitorului, iar la capitolul « Opera » analizează numai nuvela « Alexandru Lăpușeanu ». Ajungînd la acest capitol, profesorul este pus în fața următoarei alternative: sau prezintă « Scrisorile » fără a citi vreuna în clasă, sau citește și una din scrisori cu elevii și fragmentează capitolul făcînd două lecții în două ore deosebite. Dacă face numai o prezentare generală a « Scrisorilor », fără a citi măcar una în clasă, nu reușește să trezească interesul dorit pentru această categorie de scrieri. Dacă fragmentează capitolul, ca să poată citi una din « Scrisori » în clasă, are apoi de întîmpinat dificultăți, deoarece trebuie să se străduiască să dea unitate datelor biografice expuse în cele două lecții.

Nu mai puțin dificile sînt alte capitole. În manualul de clasa a VIII-a, la capitolul « Viața și activitatea lui Vasile Alecsandri » sînt prezentate, o dată cu viața scriitorului, « Doinele », unele comedii — « Farmazonul din Hirlău », « Iorgu de la Sadagura », « Rusaliile » etc. —, apoi, destul de amănunțit, « Pastelurile », « Legendele », « Ostașii noștri », putînd să formeze fiecare subiectul unei lecții aparte. La capitolul « Opera » se analizează numai cîteva poezii: « Deșteptarea Romîniei », « Peneș Curcanul », « Concert în luncă », « Cîntic haiducesc », « Dan, Căpitan de plai », o singură scriere în proză — « Istoria unui galbîn și a unei parale » — și două scrieri dramatice — « Chirița în provincie » și « Despot Vodă » —, fără a se mai aminti categoria de scrieri din care fac parte sau a se face alte precizări necesare încadrării lor în opera poetului.

În fața acestui capitol, profesorul șovăie, neștiind în cîte ore ar putea prezenta tot materialul, de altfel destul de bogat, cuprins în cele 15 pagini ale manualului. Din discuțiile cu alți profesori, am constatat că unii au făcut acest capitol în patru ore de curs, alții în cinci și chiar în șase, rezervînd o oră pentru sintetizarea celor predate. Trecînd la « Operă », greu se poate concepe analiza poeziilor respective fără a se repeta ceea ce s-a discutat despre « Pasteluri », « Legende », « Ostașii noștri », proza sau teatrul lui V. Alecsandri. În felul acesta, profesorul este nevoit să reia mereu unele probleme deja discutate pe

larg la primul capitol, iar la sfârșit constată că sudura între probleme tot nu s-a putut face suficient.

Aceleași observații s-ar putea face și asupra multor capitole din manualul de clasa a IX-a ca: M. Eminescu, I. L. Caragiale etc. Dacă examinăm capitolul « Viața și activitatea » lui I. L. Caragiale, constatăm că, la paragraful « Epoca marilor creații dramatice », este analizată pe 5 pagini comedia « O noapte furtunoasă », după care se continuă prezentarea vieții și activității scriitorului. În felul acesta, profesorul este nevoit să întrerupă o oră expunerea vieții pentru a analiza sus-numita comedie, iar în ora următoare să lege firul expunerii întrerupt de analiza făcută. Este apoi inexplicabil de ce comedia « O noapte furtunoasă » se analizează la un capitol și « O scrisoare pierdută » la altul, mai ales că din manual s-ar putea crede că singura operă dramatică a lui I. L. Caragiale ar fi « O scrisoare pierdută ». Ar fi mai nimerit să fi fost analizate ambele comedii la capitolul « Opera », iar la « Viața și activitatea » să se fi făcut numai menționarea împrejurărilor în care a apărut comedia « O noapte furtunoasă », cum a fost primită de spectatorii vremii și din ce cauză, așa cum s-a procedat și cu celelalte comedii.

Din manual, reiese că opera lui C. Negruzzi constă numai din nuvela « Alexandru Lăpușeanu », a lui Alecu Russo, numai din « Cântarea României », proza lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, numai din nuvela « Hagi Tudose » etc.

N-ar fi rău dacă s-ar reexamina problema aceasta și s-ar încerca o prezentare mai potrivită nevoilor didactice, dând posibilitate elevilor să aibă clar în minte din ce este alcătuită opera literară a fiecărui scriitor și în ce constă contribuția lui la dezvoltarea literaturii române.

S-ar putea obiecta că măiestria pedagogică a profesorului ar putea înlătura ușor aceste lipsuri ale manualelor sau că n-ar fi obligatorie ordinea expunerii din manual. În cazul acesta, elevii nu mai pot folosi decât parțial manualele, fiindcă o intervertire a ordinii problemelor duce de multe ori la dezorientare. Elevul pierde sau încrederea în manual, sau pe cea în profesor. Cum nu știe care are mai multă dreptate și profesorul îl examinează din ce a predat și cum a predat el, ușor se poate ajunge la sporirea încrederii în profesor și la abandonarea manualului.

De aceea ar fi de dorit ca materialul să fie grupat astfel, încât să se țină seama de modul în care s-ar putea preta la organizarea unei lecții încheiate, fără a dăuna ansamblului.

Poate n-ar fi rău dacă s-ar expune întâi datele biografice și bibliografice în așa fel, încât apariția scrierilor să fie încadrată și explicată prin condițiile specifice în care au fost elaborate. După prezentarea clară și documentată a acestor date, să se treacă la analiza operei scriitorului în totalitatea ei, grupînd-o după caracterele comune sau deosebitoare și apoi să se analizeze câteva din scrierile cele mai reprezentative. Numai după ce s-a analizat și opera — conținutul tematico-ideologic și mijloacele artistice folosite de autor —

se pot trage concluzii generale în care se fixează locul scriitorului în istoria literaturii și contribuția sa la dezvoltarea literaturii române.

Probleme tot atât de importante ridică limba și stilul manualelor.

Spre deosebire de studiile literare, cronicile sau tratatele de istoria literaturii, în care autorul folosește întreaga sa măiestrie stilistică, o limbă aleasă și colorată, cu un vocabular bogat și variat, în manualele școlare se impune folosirea unei limbi corespunzătoare vârstei elevilor, un stil îngrijit, dar nu prea pretentios, un vocabular ales, însă înțeles de majoritatea elevilor.

Așa cum profesorul în clasă este dator să folosească o limbă aleasă, să minuiască un vocabular cât mai variat, să urmărească metodic îmbogățirea vocabularului, fără să depășească puterea de înțelegere a acestora, tot așa și în manualele școlare se recomandă să se folosească o limbă îngrijită și frumoasă, dar accesibilă elevilor, care se folosesc de manuale pentru a-și învăța lecțiile. Manualele sînt uneltele de lucru ale elevilor. Dacă uneltele nu sînt pe măsura celor care le folosesc, randamentul nu poate fi cel scontat.

Autorii manualelor noastre școlare au pierdut adesea din vedere acest amănunt.

Nu de mult, o elevă de clasa a III-a elementară s-a adresat revistei « Limba Română »¹ propunînd ca în viitor să se introducă « vocabulare » la sfîrșitul manualelor școlare. Propunerea aceasta mi-a dat mult de gîndit, mai ales că puțin înainte de această sesizare, discutînd cu alți profesori despre manualul de istoria literaturii romîne de clasa a IX-a, unii ajunseseră la aceeași concluzie.

Propunerea elevei m-a determinat să cercetez și un manual de clasa a III-a elementară. Citind mai multe capitole din acel manual, mi-am dat seama că eleva avea perfectă dreptate în ceea ce privește vocabularul folosit².

Mi-am dat seama că și elevii mei au dreptate cînd spun că nu pot înțelege manualele de istoria literaturii romîne din cauza prea multor cuvinte necunoscute. Pentru a le veni în ajutor, m-am hotărît să explic din vreme, în orele de consultație, cuvintele neînțelese de ei, recomandîndu-le să le treacă în cartelele lor de cuvinte și să le folosească la capitolele respective. În acest scop, am împărțit manualul de clasa a IX-a unui număr de 70 de elevi care aveau de parcurs cîte 3—6 pagini din care să extragă toate cuvintele neînțelese de ei. Am fost surprins cînd am constatat că acești elevi nu înțelegeau aproape 300 de cuvinte. Am reflectat mult asupra listelor prezentate de elevi. Am citit eu însumi manualul ca un elev care ar fi fost nevoit să-l învețe și mi-am dat seama că sensul unor cuvinte se poate deduce din context, dar foarte multe nu pot fi înțelese și, din cauza aceasta, stînjenesc înțelegerea ideilor. Spicuiesc la întîmplare cîteva din aceste cuvinte: *cromolitografie*, *comersanți*, *pinacotecă*, *frescă*, *prototip*, *rapacitate*, *sipet*, *protipendadă*, *cinism*, *neverosimil*, *neverosimilitate*, *samavolnicie*, *extravagant*, *melodramă*, *fantasmagoric*, *patologic*, *mentor*, *șagalnic*,

¹ « Limba romînă », 1954, nr. 4, p. 100.

² Cred că manualele de curs elementar ar merita o discuție mai amplă, deoarece, în afară de vocabular, mai sînt și alte probleme de limbă și ortografie care ar trebui lămurite.

a *vicia, trivialitate, frontispiciu, patos, dignitate, venalitate, sacrosanct, devorant, eres, lamentație, pedanterie, lapidar, juvenil, convicțiune, diletantism, nimicnicie, vehement, vehementă, sarcasm, exorbitant, puerile, vulgul, calamburul, jubiliar, plastografie, infimă, a se prevala, amovibili, emulație, ostentativ, grandios, terține, bigotism, stereotip, pontif, invulnerabil, apoteozăți, apologetic, adecvată, anoști, laborioși, fanfaronadă, snobism, saltimbanc, exotic, spectri, denigrare, senilitate, bicisnică* etc.

Întrucît lista cuvintelor de felul celor citate ar putea continua pe mai multe pagini, mă limitez la cele reproduse aci. Nu știu dacă 15—20% din elevii noștri de clasa a IX-a cunosc sensurile acestor cuvinte.

În afară de cuvintele folosite de redactorii manualelor, sînt lăsate neexplicate nenumărate cuvinte din citatele reproduse din diferiți scriitori. Dacă urmărim numai capitolul despre M. Eminescu, putem desprinde cuvinte care ar fi avut nevoie de lămuriri: *clăbăț, privatist, tantieme, să desistezi, orgii obscene, progenitură, frivolitate, pistol, fameni, huceag, aleanul, nimb, eres, apocaliptic, pudic, lupanare* etc.

De altfel, capitolul despre M. Eminescu este cel mai greu din întregul manual. Poezia lui Eminescu, oricît de simplu ar fi prezentată, tot dă mai mult de lucru elevilor. De aceea, ar fi fost de dorit ca acest capitol, destul de dezvoltat, să fi fost expus mai pe înțelesul acestora. Ei bine, tocmai aci găsim cuvintele cele mai puțin cunoscute de elevi și pasajele cele mai pretențioase. Cred că nu s-ar fi diminuat cu nimic valoarea operei lui Eminescu, dacă s-ar fi evitat sau explicat cuvinte care îngreunează înțelegerea ca: *patos, nostalgie, vehementă, abnegație, a servi, ineputabilă, sarcasm, protipendă, mentor, rafinat, nefast, canicula, caniculară, privațiuni, amploare, cinism, luciditate, feerică, fantomatică, retrogradă, complex, complexitate, aberații, apoteoză, aforistic, venalitate, vitalitate, polimorfă, miraj, a pașișă, sacru, probitate* etc. sau expresii greoaie ca: *forul interior, cinism tipic, vers cu caracter aforistic, lupanare de cinisme, aventuri galante, tendințe apologetice* etc.

Nu mai încape nici o îndoială că elevii au de luptat nu numai cu numeroasele probleme pe care le ridică poeziile lui Eminescu, dar sînt nevoiți să facă eforturi mari pentru a înțelege despre ce este vorba în paginile citite, mai ales că de cele mai multe ori pe o singură pagină se întîlnesc mai multe cuvinte neînțelese.

Ș-ar putea obiecta că folosirea frecventă a unor cuvinte necunoscute de elevi la o anumită vîrstă ar contribui la îmbogățirea vocabularului lor. Nu încape nici o îndoială că elevii își îmbogățesc vocabularul zi de zi, pe măsură ce întîlnesc cuvinte noi a căror evitare nu este imperioasă, însă manualele urmăresc numai în parte acest scop. Elevii au posibilitatea să-și îmbogățesc vocabularul, citind cît mai multă literatură, acordînd mai multă atenție vocabularului scriitorilor studiați în școală, extrăgînd pe caiete speciale toate cuvintele noi și sensurile lor.

În legătură cu vocabularul, trebuie lămurită și problema cuvintelor care nu pot fi evitate. Cuvinte ca *frescă, inorog, ieroglică, parabolă* etc., întîlnite în manualul de clasa a VIII-a, au justificarea lor, însă ar trebui explicate în subsolurile paginilor sau în paranteze așa cum au fost lămurite cuvintele: *capuchehaie* (ambasador)

la pag. 46, *Fihul* (elefantul) la pag. 50, *domn* (caimacam) la pag. 36. Chiar unele lămuriri mai ample sînt binevenite, cînd ușurează înțelegerea textului, așa cum întîlnim în același manual la pag. 49: « *El înțelege să facă în același timp și o operă etnografică și folclorică (încercînd o caracterizare critică a felului de viață și a firii moldovenilor din nordul și sudul țării, a creațiilor lor artistice)* ». O dată explicate, cuvintele respective pot fi întrebuițate și în alte părți ale manualului. Ar fi de dorit ca lămuririle necesare să fie date la prima lor întrebuițare, nu așa cum s-a procedat în manualul de clasa a IX-a unde s-a explicat cuvîntul « copist la teatru » la pag. 178, deși el fusese întrebuițat și la pag. 84, fără a fi fost lămurit. Sau lămurirea lui era necesară și trebuia dată la prima întrebuițare, sau nu se simțea această nevoie și nu trebuia explicat de loc.

Nu numai frecvența întrebuițare a unor cuvinte neînțelese de elevi face manualele greoaie și împovărează munca acestora, ci și formularea unor idei la un nivel de înțelegere ce-i depășește adesea. Iată numai cîteva din numeroasele exemple ce s-ar putea alege din manualul de clasa a VIII-a: « *Forța logică a argumentării se îmbină cu patosul stilului pentru a prezenta concepția nouă despre istorie* » (pag. 109); « *Într-o celebră perorație, autorul se adresează pe un ton plastic deputaților* » (pag. 110); « *... limba a trebuit să capete vigoarea expresivă din poeme pentru a putea evoca plastic trecutul de luptă . . .* » (pag. 110); « *Grigore Alexandrescu se eliberează din atitudinile meditative și pesimiste, reflexul influențelor poetice ale lui Lamartine . . .* » (pag. 112); « *Într-o apoteoză alegorică, glasul milițienilor deșteaptă din morminte pe eroii străbuni care privesc cu mîndrie filfîirea steagului* » (pag. 101). Același procedeu s-a folosit destul de des și în manualul de clasa a IX-a: « *Geniul lui Eminescu nu a apărut deci ca un meteor, nu este rezultatul unui miracol, ci urmarea unei munci și probități artistice rar întîlnite* » (pag. 150); « *Ruptă de viață, ruptă de masele largi ale exploataților, arta se anemiează, devine bicisnică, decade și pier* » (pag. 236). Nenumărate exemple de felul acestora s-ar putea desprinde din ambele manuale. Depășind puterea de înțelegere a elevilor, aceștia sau nu rețin nimic cînd le citesc sau, dacă vor să rețină ideile exprimate, memorează fără a înțelege exact despre ce este vorba. Or, rostul manualelor este tocmai de a ușura înțelegerea literaturii, nu de a ridica probleme noi care necesită un efort în plus din partea elevilor.

În urma celor expuse, se pune întrebarea: se înlătură piedicile ridicate de vocabularul manualelor prin introducerea de glosare la sfîrșitul acestora? Cred că foarte puțini reflectă la această soluție. De îndată ce vocabularul limbii romîne este atît de bogat, variat și cu atîtea posibilități de exprimare, este mai normal să folosim toate resursele limbii și să renunțăm la termenii necunoscuți, la neologisme nejustificate, la expresiile greoaie care pot fi evitate.

În orice caz, se recomandă evitarea unor cuvinte ca: *rapacitate, denigrare, sacrosanct, dignitate* etc. și lămurirea în subsolurile paginilor sau în paranteze a acelor care pot contribui la îmbogățirea vocabularului elevilor, care ar putea fi întrebuițate de elevi fără teamă de alunecare spre cosmopolitism.

Atita vreme cît elevii și adesea chiar profesorii nu au un dicționar, ca să-și poată explica singuri unele cuvinte, este absolut necesar să se lămurească anumite cuvinte, nu în glosar la sfîrșitul manualului, ci pe loc sau în subsolul paginii.

Această nevoie s-ar simți cred și atunci cînd ar avea dicționare, deoarece elevul pregetă să tot răsfoiască dicționarul și se mulțumește cu ceea ce ghicește din context.

S-ar putea spune că profesorul are datoria să explice toate cuvintele neînțelese de elevi. Fără îndoială, profesorul dă aceste lămuriri cînd se citește în clasă dintr-un scriitor, dar manualele sînt destinate studiului individual. Elevii le folosesc acasă cînd își pregătesc lecțiile.

Chiar dacă elevul ar cere lămuriri în ora următoare, el și-a pregătit întii lecția așa cum a putut și numai după aceea primește explicațiile necesare unei bune înțelegeri a lecției.

Și apoi, ce facem cu elevii de la cursurile fără frecvență?

Acesta pare a fi aspectul sub care trebuie examinată și rezolvată problema vocabularului manualelor școlare de curs elementar și mediu.

În afară de cele cîteva probleme mari examinate mai sus, se mai pot menționa și altele de amănunt. Ar fi fost poate bine ca la unele expresii ca *high-life*¹, să se fi dat în notă nu numai traducerea, ci și pronunțarea, deoarece elevii, necunoscînd limba respectivă, le pronunță foarte adesea așa cum sînt scrise. Alteori ar fi fost de dorit să se traducă titluri sau denumiri ca: *Vivat Rex, vivat, In oppressores, Virtus Romana Rediviva* etc.

Este necesară și o remarcă în legătură cu pronunțarea titlului scrierii lui Alexandru Odobescu, pe care acesta a publicat-o cu titlul grecesc *Ψευδο-κωννηγετικός*. Nici pînă astăzi nu s-a stabilit precis cum trebuie citit și transcris. Unele ediții dau: *Pseudo-kinigeticos*² sau *Pseudo-kinigheticos*³. Revista «Cum vorbim»⁴ propunea forma neogreacă: *Pseudokinigheticos* și combătea ca hibride și deci nerecomandabile transcrierile: *Pseudocynegeticos* sau *Pseudokinegeticos*.

Autorii manualului de clasa a IX-a au adoptat o astfel de transpunere hibridă: *Pseudo-kinigeticos*⁵.

Sînt de acord că formele hibride ar trebui evitate, însă propun să se transcrie după pronunțarea erasmică: *Pseudokinegeticós*, nu numai pentru că este mai științifică, ci și fiindcă la noi s-a împărîntenit pronunțarea *pseudo* ca în *pseudonim*, *pseudoștiință*, nu *psevdo* nefolosit în limba romînă. Dacă primul element al cuvîntului *ψευδο* se pronunță la noi erasmic, nu înțeleg de ce al doilea *κωννηγετικός* s-ar pronunța altfel. Ar fi bine să se menționeze și accentul pe silaba ultimă pentru a se evita pronunțarea cu accentul pe antepenultima,

¹ Ist. lit. rom., cl. IX, p. 209.

² Al. Odobescu, Opere. Ed. pentru lit. și artă. Buc., 1949, p. 309 și urm.

³ Al. Odobescu, *Pseudo-Kinigheticos*. Ed. Tineretului, 1955.

⁴ Anul III, mai 1951, nr. 5, p. 21.

⁵ Ist. lit. rom., cl. IX, p. 37 și urm.

cum am constatat că pronunță adesea nu numai elevii, ci și unii profesori.

În ceea ce privește conținutul, deși manualele cuprind multe amănunte de care elevii s-ar putea lipsi fără nici o pagubă, totuși unele probleme importante au fost neglijate. Astfel, despre nuvelele și articolele politice ale lui Eminescu nu se spune nimic. Din scrierile în proză ale marelui poet, s-au amintit numai romanul « Geniu pustiu » și basmul « Făt frumos din lacrimă » la capitolul « Viața și activitatea » sa, deși ar fi fost necesară și examinarea cât de sumară a celorlalte scrieri în cadrul operei poetului.

De asemenea, nu s-au studiat suficient limba și stilul unor scriitori ca I. L. Caragiale, G. Coșbuc, I. Slavici, Al. Vlahuță etc.

În ceea ce privește stilul manualelor, deși în general foarte îngrijit, s-au strecurat unele scăpări care ar trebui evitate. Astfel, în manualul de clasa a VIII-a, pag. 35, întâlnim repetarea nerecomandabilă a cuvântului « vecin » în fraza: *Crezînd că l-a omorît, îl pune în ușa unui vecin, care vecin îl duce altuia și așa mai departe . . .*

Se întîlnesc de asemenea unele inconsecvențe în ceea ce privește ortografia, mai ales în manualul de clasa a VIII-a. La pag. 50 întîlnim *Istoria ieroglifică*, iar la pagina următoare *Istoria Ieroglifică*. La paginile 88, 162, 163, 174 găsim *Dacia Literară*, iar la pag. 174 *Dacia literară*. Elevul care întîlnește pe aceeași pagină (174) titlul aceleiași reviste scris în două feluri, se întrebă pe bună dreptate cum se scrie corect? Aceeași inconsecvență și în scrierea revistei « *Romînia Viitoare* » la pag. 121 și *Romînia viitoare* la pag. 90 și 167.

Tot ca o scăpare din vedere se poate menționa scrierea necorectă *întradevăr*¹, care poate șoca pe elevi.

Întrucît manualele școlare sînt destinate copiilor și adolescenților înclinați spre descoperirea și specularea greșelilor educatorilor, ar fi de dorit să se acorde mai multă atenție unor amănunte care au însă o mare importanță educativă.

Am încercat să schițez cîteva din numeroasele observații care se pot face pe marginea celor două manuale de istoria literaturii romîne². Din cele expuse mai sus, se poate desprinde necesitatea unei examinări mai amănunțite a problemei manualelor școlare pe baza constatărilor făcute de cadrele didactice și utilitatea întocmirii unor manuale destinate numai învățămîntului mediu, rămîind ca « *Istoria literaturii romîne* », editată de curînd de E.S.P.L.A., să fie folosită de profesori, studenți și chiar de elevii cu preocupări mai serioase în domeniul literaturii.

În vederea întocmirii unor manuale cât mai potrivite nevoilor elevilor, se cere concursul tuturor profesorilor care au folosit aceste manuale și care au datoria să ajute prin sugestiile lor pe cei în măsură să reflecteze la întocmirea unor manuale noi, corespunzătoare cerințelor învățămîntului mediu.

¹ Ist. lit. rom., cl. IX, p. 238.

² Observații asupra culegerilor de texte și asupra manualelor de gramatică urmează să fie făcute cu alt prilej.